

ԿԱՐԾԻՔ

ԳԵՎՈՐԳ ՊԱՐԳԵՎԻ ՆԱԶԱՐՅԱՆԻ

«ՄԻԱՅՅԱԼ ՀԱՅՄԱՏԱՆԻ» ՀԱՅԿԱԿԱՆ, ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՈՒ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ
ՆԱԽԱԳԾԵՐԸ ՓԱՐԻԶԻ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ՎԵՀԱԺՈՂՈՎՈՒՄ
ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՇՈՒՐՋ ՏԵՂԻ ՈՒՆԵՑԱԾ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐԸ

Է.00.01 «ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ» ՄԱՍՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՄԲ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹԵԿՆԱԾՈՒԻ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆԻ ՀԱՅՅՄԱՆ

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Գ. Նազարյանի՝ վերոնշյալ թեմայով ներկայացված ատենախոսությունը անհրաժեշտ ներդրում է ինչպես Հայկական հարցի՝ վերջինիս ամենաընդգրկուն իմաստով, այնպես էլ, մասնավորապես, Հայոց պետականության պատմության ուսումնասիրության ասպարեզում: Թեմայի ուսումնասիրությունը կարևոր է ոչ միայն հայ պատմագիտության համար, այլև իր արդիականությամբ շատ օգտակար ժամանակակից հայ դիվանագիտության համար:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, չորս գլուխներից, եզրակացություններից, օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկից ու «հավելված» բաժնից, որը բուն ատենախոսության 194 էջերին ավելացրել է ևս 29 էջ (ընդհանուր՝ 223 էջ): Ատենախոսության հիմնական դրույթները ներկայացված են սեղմագրում:

Զանդրադառնալով ատենախոսության ենթագլուխների բովանդակությանն առանձին՝ նշենք, որ Գ. Նազարյանին հաջողվել է հայերեն և օտարալեզու հարուստ արխիվային նյութի, պատմագիտական աշխատությունների և ժամանակի մամուլի ուսումնասիրության հիման վրա համակողմանի հետազոտել և ներկայացնել խնդրո

առարկա թեման: Մանրակրկիտ, պրպտուն աշխատանքը տվել է իր արդյունքը: Ատենախոսը պատմաքննական և համեմատական վերլուծությունների շնորհիվ իր աշխատության մեջ հանգել է լուրջ և անաչառ եզրահանգումների:

Ատենախոսության ամենամեծ արժանիքը մեծ թվով բրիտանական և ամերիկյան արխիվային փաստաթղթերի՝ որպես գիտական նորույթ շրջանառության մեջ դնելն է՝ վերջիններիս պատշաճ վերլուծությամբ:

Այդ առումով, հատկապես, անհրաժեշտ ենք համարում առանձնացնել “The Inquiry”, ինչպես ատենախոսն ինքն է անվանում՝ «փաստահավաք» խմբի փաստաթղթերից՝ ատենախոսության թեմային անմիջականորեն վերաբերող երեք զեկուցագրերի ներմուծումը գիտական ասպարեզ:

Դրանցից մեկը “The Inquiry”-ի անդամ, ԱՄՆ-ի ամենահեղինակավոր աշխարհագրագետներից Էլեն Չերչիլ Սեմպլի՝ 1918թ. ապրիլին կազմած «Ասիական Թուրքիայի մասնատումը» զեկուցագիրն է, որի մեծ մասը վերաբերում է ամբողջական Հայաստանի՝ ներառյալ Կիլիկիան, սահմանների ճշգրտմանը (էջ 74-80):

Սյուս զեկուցագիրը նույնպես 1918թ. ապրիլին “The Inquiry”-ի կողմից կազմված «Թուրքահայաստանը և Թուրքիայի հայերը» մշակումն է, որտեղ ծանուցվում է այն միտքը, որ Միացյալ Նահանգները պետք է ընդմիջտ լուծեին Հայկական հարցը (էջ 80): Սույն փաստաթուղթը չափազանց կարևոր նշանակություն ունի: Զեկուցագրում նշվում էր, որ ԱՄՆ-ի պետքարտուղարության արխիվում պահվում էին բազմաթիվ վկայություններ, որոնք հաստատում էին, որ թուրքական կառավարությունը դեռևս 1890-ականներից էր որոշել Հայկական հարցը լուծել՝ բնաջնջելով հայերին և որ աշխարհամարտը պարզապես առիթ էր՝ ավարտին հասցնելու այդ ծրագիրը (էջ 81):

Երրորդ զեկուցագիրն ատենախոսության մեջ թարգմանաբար ներկայացված է «Թուրքական կայսրության արդար և իրագործելի սահմանների ենթաբաժանում» խորագրով (էջ 82-87): Այն կազմել էր “The Inquiry”-ի Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանի գլխավոր մասնագետ, պատմաբան Վիլյամ Լին Վեստերմաննի ղեկավարած խումբը: Զեկուցագրում ներկայացվում էին Օսմանյան կայսրության տրոհման արդյունքում նոր պետական միավորների առաջարկվող սահմանները: Զեկուցագիրը սկսվում էր ԱՄՆ-ի համար ամենամեծ նշանակություն ունեցող

Հայաստանից և, ինչպես Վեստերմանն էր նշում, Հայաստանի զարգացման համար կային նպաստավոր պայմաններ՝ ներառյալ ելքերը դեպի ծովեր:

Սույն կարևոր փաստաթղթերի մասին խոսելիս ցանկանում ենք, որպես դիտարկում կամ, թերևս, առաջարկ նշել, որ ատենախոսությունը գիտականորեն շատ ավելի կշահեր, եթե նշված վավերագրերը ներկայացվեին ոչ թե մեկը մյուսին հաջորդելով՝ ինֆորմատիվ, պատմողական-նկարագրական տարբերակով, այլ հմտորեն օգտագործելով հեղինակի կողմից ատենախոսության մյուս հատվածներում կիրառած համեմատական, վերլուծական մեթոդաբանությունը: Այն է՝ կոնցեպտուալ առումով առանձնացնելով զեկուցագրերի առանցքը, դրա շուրջ կատարել համեմատությունները, ընդգծել դրականը և բացահայտել մեզ համար շատ կարևոր բացասական կողմերը՝ վերջիններիս լինելու դեպքում, ներկայացնել զեկուցագրերի ընդհանրություններն ու նաև որոշ տարբերությունները:

Այսպիսով, նշված երեք զեկուցագրերը հիմք դարձան «Միացյալ Հայաստանի» ամերիկյան նախագծի համար, որը Փարիզի խաղաղության վեհաժողովին էր ներկայացրել ամերիկյան պատվիրակությունը: Այդ նախագծի ներկայացմանը ատենախոսը հատկացրել է մեկ ամբողջ ենթագլուխ՝ 3.2 (էջ 68-87): Ընդհանրացված նշենք, որ «Միացյալ Հայաստանի» ամերիկյան նախագծի առաջարկված սահմանների մեջ էին ներառվում Արևմտյան Հայաստանի վեց նահանգները, Տրապիզոնի նահանգի՝ Սև ծովի ծովեզերքը, Կիլիկիայի Արևելյան մասը, ինչպես նաև Արևելյան Հայաստանի մեծ մասը: Ազգերի լիզայի հովանու ներքո Հայաստանի մանդատը պետք է ստանձներ տերություններից մեկը: Վ.Վիլսոնը և ամերիկյան պատվիրակության մյուս անդամները նախընտրում էին, որ այդ երկիրը լիներ ԱՄՆ-ը:

Ողջունելի է հեղինակի կողմից ներկայացված հիմնահարցի խորքային ուսումնասիրությունը ակունքներից: Այնուամենայնիվ, կարծում ենք, քանի որ ուսումնասիրվող խնդրի սկզբնավորման շրջանը ատենախոսության ժամանակագրական շրջանակներից դուրս է, հետևաբար վերջինիս լուսաբանումը պետք է կատարվեր համեմատաբար սեղմ՝ բուն խնդրի ներկայացումը չձանրաբեռելու նպատակով: Մի կողմից հասկանալի է և գովելի այն հանգամանքը, որ ատենախոսը թեզի շրջանակներում փորձել է վեր հանել և ներկայացնել թեմային առնչվող բազում խնդիրներ, մյուս կողմից՝ դրանց արդյունքում ատենախոսը

հիմնական նյութը շարադրելիս երբեմն հեռացել է իր առջև դրված կոնկրետ՝ նախագծերի լուսաբանման խնդրից: Թեզուս տեղ գտած ժամանակագրական շրջանակի ընդլայնումն ու ավելորդ մանրամասները թեպետ ցանակալի են նյութի համակողմանի ներկայացման համար, սակայն խիստ անհրաժեշտ չեն և նրանց բացակայությունից ատենախոսության թեմայի լուսաբանումը չէր տուժի: Ուստի, մեր կարծիքով, թեզը կշահեր, եթե չծանրաբեռնվեր առնչվող հարցերով:

Ամփոփելով ատենախոսության արժանիքների և դրական կողմերի մասին խոսքը՝ ընդգծենք, որ հեղինակը թեզի ամբողջ շարադրության ընթացքում ներկայացնում է ոչ միայն միացյալ Հայաստանի ստեղծման վերաբերյալ տարբեր՝ հայկական, բրիտանական և ամերիկյան նախագծերը, այլև վերջինների նախապատմություններն ու հիմքերը, ժամանակի պատմաքաղաքական հենքը, մեծ տերությունների՝ դաշնակիցների, ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Ռուսաստանի դերակատարումն այդ նախագծերի իրականացման ուղղությամբ, զարգացումներում ու տապալման մեջ:

Դիտողություններ

Վերոնշյալ արժանիքների կողքին նշենք առանձին թերություններ, բացթողումներ, որոնցից զերծ չի ատենախոսությունը.

1. Առաջին դիտողությունը վերաբերում է ատենախոսությունում տեղ գտած վերնագրերին՝ թե՛ թեզի բուն վերտառությանը և թե՛ գլուխների և ենթագլուխների վերնագրերի ձևակերպումներին: Կարծում ենք, որ վերջիններս՝ գրեթե բոլորը, վերանայման և ձևավորման կարիք ունեն:

ա) Ատենախոսության վերնագիրը՝ «Միացյալ Հայաստանի» հայկական, ամերիկյան ու բրիտանական նախագծերը Փարիզի խաղաղության վեհաժողովում և դրանց շուրջ տեղի ունեցած զարգացումները» ծավալուն է և գիտական չէ: Վերնագրի երկրորդ հատվածը պարզապես տեղին չէ: Բացի այդ՝ վերնագրում «Փարիզի խաղաղության վեհաժողովում» ձևակերպումը ենթադրում է, որ լուսաբանվելու են միայն նշված ժամանակահատվածում տեղի ունեցած իրադարձությունները, սակայն աատենախոսն իր շարադրանքում անդրադառնալ է կատարում շուրջ մեկդարյա

Ժամանակահատվածի՝ XIX դ. կեսից XX դ. կես: Ուստի, նշված արտահայտությունը կարելի է ձևափոխել «Փարիզի խաղաղության վեհաժողովի շրջանակներում» տարբերակի կամ նշել հստակ ժամանակագրական հատված՝ տարեթվեր: Կարծում ենք նաև, որ մտքի հստակեցման նպատակով «Միացյալ Հայաստանի» բառակապակցությանը պետք է հաջորդի համապատասխան ձևակերպում՝ որոշ տեղերում՝ «ստեղծման» (կամ՝ կազմակերպման, իրագործման), մյուսներում՝ «գաղափարի» (դրան հաջորդող՝ «իրականացում» բառով): Մտորումների տեղ է տալիս նաև «Միացյալ Հայաստանի պետություն» ձևակերպումը:

բ) 1.2՝ «Հայկական գույգ պատվիրակությունները Փարիզի խաղաղության վեհաժողովում»: Կարծում ենք՝ «գույգ» բառը խեղճ է:

գ) Ատենախոսության երկրորդ գլուխը՝ «Միացյալ Հայաստանի պետության բրիտանական նախագիծը» վերտառությամբ, բաղկացած է մեկ մասից, որն ընդգրկում է շարադրանքի 51-67 էջերը և կազմում 17 էջ: Փոքր-ինչ անհասկանալի է, թե ինչու՞ է հեղինակը ընդամենը մեկ մասից բաղկացած երկրորդ գլխին տվել կրկնակի՝ իմաստով ավելի ծավալուն և ընդգրկուն անվանում՝ «Հայաստանը Մեծ Բրիտանիայի արտաքին քաղաքականության մեջ Առաջին աշխարհամարտի տարիներին և Մուղրոսի զինադադարի կնքումից հետո», և այն համարակալել՝ 2.1:

Կարծում ենք՝ ճիշտ կլիներ գործածված երկու՝ առաջին հայացքից միմյանց հետ ամեննին կապ չունեցող վերնագրերի կրճատումով և համատեղմամբ՝ վերջիններիս բովանդակությունն ընդգրկող մեկ վերնագիր ձևակերպել: Բացի այդ՝ վերնագրերը կոչված են արտացոլել ներկայացվելիք նյութը հնարավորինս մեծ ճշգրտությամբ, հետևաբար պետք է առավել հստակ ձևակերպվեն, ինչը վերաբերում է բոլոր պարագաներին՝ տեղի, ժամանակի և այլն: Ուստի՝ 2.1 «ենթաբաժնի» վերտառության մեջ ժամանակի հետ կապված անորոշ՝ «Առաջին աշխարհամարտի տարիներին և Մուղրոսի զինադադարի կնքումից հետո» ձևակերպումը հարց է առաջացնում՝ Մուղրոսի զինադադարի կնքումից հետո ե՞րբ՝ 1919թ. նոյեմբերի՞ն, դեկտեմբերի՞ն, մինչև ո՞ր ժամանակահատվածը, 1919թ. ընթացքո՞ւմ միայն, թե՞ նաև 1920 թ. սկզբին, կամ գուցե ավելի ուշ ժամանակահատվածում (սույն հարցադրումները վերաբերում են նաև 1.1-ին):

Վերնագրի առաջին հատվածը նույնպես վիճարկելի է: Այն է՝ «Հայաստանը Մեծ Բրիտանիայի արտաքին քաղաքականության մեջ Առաջին աշխարհամարտի

տարիներին» նշանակակում է, որ աշխարհամարտի ժամանակ գոյություն ուներ Հայաստան պետություն և վերջինիս բավական լուրջ տեղ էր հատկացված բրիտանական արտաքին քաղաքականության մեջ: Արդյո՞ք դա այդպես էր: Հավելենք նաև, որ ասելով «Առաջին աշխարհամարտի տարիներին», հասկանում ենք 1914-1918 թթ. ընկած ժամանակահատվածը և եթե ուղիղ կապով անդրադառնանք երկրորդ գլխի «տիտղոսային» վերնագրին՝ «Միացյալ Հայաստանի պետության բրիտանական նախագիծը», ուր ամենևին նշված չէ որևէ տարեթիվ, ապա հարց է ծագում, թե ե՞րբ էր, ի վերջո, ի հայտ եկել Միացյալ Հայաստանի ստեղծման բրիտանական գաղափարը և նախագծի վերածվելու ճանապարհին վերջինս զարգացման ինչ ժամանակահատված էր անցել:

դ) 3.1 Ենթագլուխը վերնագրված է «Հայ-ամերիկյան հարաբերությունների նախընթաց զարգացումները (19-րդ դ. երկրորդ կես - 20-րդ դ. սկիզբ)», կազմում է 20 էջ՝ (68-87 էջերը):

Նախ՝ վերտառության հետ կապված, կարծում ենք, որ այստեղ տեղին չէ «նախընթաց» բառը: Բնարկե, հասկանալի է, որ այն որոշակի իմաստ է կրում և վերաբերում է Փարիզի Խաղաղության վեհաժողովին նախորդող ժամանակաշրջանին: Սակայն բուն վերտառությունից պարզ չէ թե, ընդհանրապես, ինչի՞ վերաբերյալ են այդ նախընթաց զարգացումները: Եթե անգամ ընթերցողին հայտնի է ատենախոսի հետաքրքրության շրջանակը, միևնույն է, տվյալ վերնագրում «նախընթաց» բառը որևէ կերպ չի ներկայացնում Փարիզի վեհաժողովին նախորդող ժամանակահատվածը: **Նախընթաց զարգացումները** կարող էին ընդգրկել օրեր, ամսիներ, նաև տարիներ՝ այդ թվում մեկ կամ երկու տասնյակ, սակայն ոչ գրեթե մեկ դար՝ 19-րդ դ. երկրորդ կես - 20-րդ դ. սկիզբ (70 տարի): Եթե նման ծավալի նյութ պետք էր ներկայացվեր ատենախոսության մի ենթագլխում, ապա, կարծում ենք, ճիշտ կլիներ այն վերնագրել «Հայ-ամերիկյան հարաբերությունները 19-րդ դ. երկրորդ կեսին - 20-րդ դ. սկիզբին (առանց «նախընթացի», «զարգացումների», ինչպես նաև առանց փակագծերի): Նշենք նաև, որ հեղինակի առաջադրած՝ ծավալուն ժամանակահատված ընդգրկող, վերնագրով ենթագլուխն ինքնին արժանի է առանձին ատենախոսության թեմա լինելու: Ինչևէ, այս ենթագլուխն իր ժամանակագրական սահմաններով չի համապատասխանում ատենախոսության ժամանակահատվածին:

Եվ ամեն դեպքում, այստեղ ևս՝ ինչպես Բրիտանիայի դեպքում, հարց է ծագում՝ պետության բացակայության պարագայում ի՞նչ հարաբերությունների մասին է խոսքը՝ պետական, քաղաքական, հասարակական, մարդասիրական, միսիոներական: Ատենախոսը հենց ենթազլխի առաջին նախադասության մեջ՝ դեռևս չանդրադարձած նյութին, դրանք անվանում է «սերտ» հարաբերություններ:

Ե) Գլուխ 4-ի վերնագրի՝ «Միացյալ Հայաստանի ձախողման պատճառները» մեջ անհրաժեշտ է «Հայասան» բառից հետո ավելացնել մեր կողմից արդեն հիշատակած «գաղափար» բառը:

4.1՝ «Դաշնակիցների հայտարարությունները և քաղաքականության հակասությունները» անհրաժեշտ է ձևափոխել, գուցե՝ «Դաշնակիցների երկդիմի քաղաքականություն»: Իսկ 4.2՝ «Թուրքական կողմի ջանքերը՝ խափանելու միացյալ Հայաստանի իրագործումը» կարելի է ներկայացնել որպես «Միացյալ Հայաստանի իրագործումը տապալելու թուրքական ծրագրերը (գործողությունները, փորձերը)»:

2. Ատենախոսության թերություններից են ժամանակի հարուստ մամուլի սակավ օգտագործումը, ինչպես նաև հայ պատմագիտության մեջ իրենց ներդրումն ունեցող մի շարք պատմաբանների աշխատություններին չանդրադառնալը: Ատենախոսի ուշադրությունից վրիպել են Ռիչարդ Հովհաննիսյանի, Գալուստ Գալոյանի, Լևոն Մարաշլյանի, Հրանդ Գանգրունու, Արարատ Հակոբյանի, Սամվել Պողոսյանի, Լիլիթ Հովհաննիսյանի, Հովակիմ Բոյաջյանի, Արմենուհի Ղամբարյանի և այլոց՝ խնդրո առարկա թեմային վերաբերող մենագրություններն ու հոդվածները: Ինչն էլ հանգեցրել է ատենախոսության մեջ առկա բացերին և թերություններին՝ առավելապես առաջին գլխում:

3. Որպես թերություն նշենք այն, որ ատենախոսության մեջ մեծամասամբ նշված չեն պետական, քաղաքական, հասարակական գործիչների՝ ինչպես ամբողջությամբ անունները, այնպես էլ անվան և, անհրաժեշտության դեպքում, հայրանվան սկզբնատառերը: Դրանք կարևոր են: Արդյունքում՝ գիտական ոչ կոռեկտ ձևով շարադրանքում անընդմեջ հանդիպում են «Նուբարն ասաց...», «Վեստերմանը նշեց...» և այլն:

Համատարած բացակայում են նաև տեղեկությունները պետական անձանց, քաղաքական և հասարակական գործիչների զբաղեցրած պաշտոնների, նրանց տիտղոսների վերաբերյալ, ազգային և պետական պատկանելության մասին: Այս մասին անհրաժեշտ է նշել շարադրանքի մեջ հենց առաջին անգամ՝ տվյալ անձր ներկայացնելիս (և ոչ երկրորդ, կամ երրորդ...) և անհրաժեշտության դեպքում՝ հաջորդաբար այն կրկնել՝ առնվազն մյուս ենթաբաժիններում:

4. Որպես թերություն նշենք նաև այն, որ ատենախոսության նյութի հարստությունն ու փաստերի առատությունը, մեր կարծիքով, ոչ միայն ավելորդ ծավալ են տվել թեզին, այլև տեղ-տեղ թերությունների պատճառ հանդիսացել և թուլացրել շարադրանքի գիտական վերլուծությունը: Կարևոր է, որպեսզի ատենախոսը, հետևելով պահանջներին, բոլոր փաստերը և իրադարձությունները ենթարկեր մասնագիտական վերլուծության ու ներկայացներ դրանք՝ որպես գիտական շարադրանք, այլ ոչ որպես նոր հայտնաբերած փաստերի ուղակի մատուցում: Օր.՝ գլուխ IV, էջ 125՝ հեղինակը անդրադառնում է 1920թ. ամռան իրադարձություններին (չի նշվում օր և ամիս) և ներկայացնում, որ « ... երբ ԱՄՆ-ի պետքարտուղարությունը Հայաստանին ռազմական օգնություն ուղարկելու նպատակով դիմեց ռազմական քարտուղարությանը, վերջինիս պետ Նյութոն Բեյքերը նշեց, որ դա հակասում է սահմանադրությանը և նման օգնությունը նախատեսվում է միայն Միացյալ Նահանգների ռազմական դաշնակիցների համար»:

Նպատակահարմար ենք գտնում նշել, որ նման մանրամասների ներկայացման դեպքում անհրաժեշտ էր անդրադարձնալ թեզում արդեն մինչ այդ տեղ գտած, նույն Բեյքերի կողմից Վ.Վիլսոնի հարցապնդմանը տված պատասխանին: Տե՛ս էջ 99՝ «1919 թ. փետրվարի 8-ին Վիլսոնը Փարիզից հեռագրեց ռազմական նախարար Նյուտոն Բեյքերին՝ հարցնելով, թե արդյոք օրինական և հնարավոր կլինի՞ ռազմակալել Հայաստանը, երբ Միացյալ Նահանգները պատերազմ չէր հայտարարել Օսմանյան կայսրությանը: Բեյքերը պատասխանեց, որ դա հնարավոր էր»: Ուստի, անհրաժեշտ էր կատարել համապատասխան հետազոտություն, համեմատություն և վերլուծություն առ այն, թե արդյո՞ք իրականում սահմանադրությամբ նախատեսված էր ռազմակալում, իսկ ռազմական օգնություն՝ ոչ: Անհրաժեշտ էր տալ մեկնաբանություն տվյալ իրավիճակին և գնահատել այն:

Նույն մեթոդաբանությամբ՝ ատենախոսը պետք է մեկնաբաներ, օրինակ, Էլեն Սեմպլի ոչ ճիշտ տեղեկությունները՝ Միացյալ Հայաստանի տարածքի, Իրանի (որն, ի դեպ, այդ ժամանակ այդպես չէր կոչվում) այն հատվածի, որը պատմական Հայաստանի մաս էր կազմում (էջ 76-77):

Սկզբունքորեն նույն կերպ պետք է ներկայացվեր «Եզրակացություններ» բաժինը, որը, ավելի շուտ, ենթագլուխների ամփափումների խտացված կրկնությունն է, քան վերջնական վերլուծությունների՝ եզրահանգումների ներկայացում:

5. Ատենախոսության մեջ տեղ են գտել նաև որոշ անճշտություններ:

Օր.՝ էջ 2-ում «Բովանդակության» մեջ՝ երրորդ գլուխը վերնագրված է «ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը և միացյալ Հայաստանի նախագիծը խաղաղության վեհաժողովի համատեքստում»: Սակայն նույն գլուխը շարադրության մեջ՝ էջ 68, վերնագրված է «ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը և Հայկական հարցը խաղաղության վեհաժողովի համատեքստում»:

Նմանատիպ անճշտություններ կան երրորդ գլխի վերնագրի, ինչպես նաև սեղմագրի՝ օտար լեզուներով ներկայացրած ամփոփումներում:

6. Ատենախոսությունը գերծ չէ լեզվառճական, տեխնիկական, մեքենագրական սխալներից և վրիպումներից: Թե՛ բուն շարադրանքում, թե՛ տողատակերում և թե՛ աղբյուրների և գրականության ցանկում (որը նաև համակարգված չէ) հանդիպում են տառասխալներ, կետադրական սխալներ, անհաջող ձևակերպված կամ անավարտ նախադասություններ, բառեր, չակերտներ և այլն:

Լեզվառճական տեսակետից ճիշտ չենք համարում՝

երրորդ գլխի վերտառության մեջ **Փարիզի** խաղաղության վեհաժողովը «**Փարիզյան** խաղաղության վեհաժողով» անվանելու տարբերակը, «**դաշնակիցներ**» բառն ատենախոսության մեջ մեծատառով գործածելը, «**ամերիկացի**» բառը՝ «ամերիկյանի» փոխարեն գրելը, օր.՝ «ամերիկացի դիվանագետներ, միսիոներներ...»:

Հանդիպում են որոշ անճշտություններ թարգմանության հետ կապված: Օր.՝ Վ. Լ. Վեստերմանի կազմած զեկուցագրի վերնագրի՝ “Report upon Just and Practical Boundaries for the Subdivision of the Turkish Empire” թարգմանությունը, ըստ իս, հնչում է ոչ թե «Թուրքական կայսրության արդար և իրագործելի սահմանների ենթաբաժանում»՝ ինչպես ներկայացրել է ատենախոսը (էջ 82), այլ «Զեկուցագիր

Թուրքական կայսրության ենթաբաժանման արդար և իրական (կամ՝ ռեալ, նաև՝ նպատակաուղղված) սահմանների մասին»:

Անդրադառնալով նաև ԱՄՆ նախագահին առնթեր ստեղծված՝ «The Inquiry» խմբին, որն ատենախոսն անվանում է «փաստահավաք» խումբ: Inquiry բառը մյուս հեղինակների մոտ թարգմանվում է այլ տարբերակներով, սակայն, գտնում ենք ելնելով բառի իմաստից, ինչպես նաև նշված խմբի կատարած հանձնարարականներից, բառը պետք է թարգմանվի իբրև՝ «հետազոտություն», ուստի՝ «հետազոտական խումբ»:

Մասնագիտական ճշտումների կարիք ունեն հատկապես օտարերկրացիների հատուկ անունների հայերեն տառադարձությունները/ուղղագրությունը/: Օր. Լոյդ (Lloyd), Սեմպլ/ֆիլ (Semple), Վեստերմանն (Westermann) և այլն: Անհրաժեշտ է քննարկել նման հարցերը մասնագետի հետ քանի որ դա սույն ուղղագրության հարց չէ, այլ առանձին անհատների անձի հաստատում: Ընդամենը մեկ օրինակ՝ ԱՄՆ Սենատի ղեկավար Հենրի Քեթոթ Լոջի ազգանունն ատենախոսության մեջ բերված է՝ Լաջ ձևով: Կարելի է ենթադրել, որ խոսքը մեկ այլ անձի մասին է:

Թվարկված բացթողումներն ու վրիպումները շտկելի են և չեն ազդում ատենախոսի կատարված պրպտուն աշխատանքի գնահատականի վրա: Դիտողություններն արված են առաջին հերթին կատարված հետազոտությունը կատարելագործելու ցանկությունից՝ դրդված: Կարծում ենք, հետագայում, ուսումնասիրության հրատարակության ժամանակ, դրանք նկատի կառնվեն հեղինակի կողմից:

Ամփոփելով, ևս մեկ անգամ նշենք, որ ներկայացված աշխատանքը լրացնում է Հայոց պատմության ուսումնասիրություններում խնդրո առարկա թեմայի վերաբերյալ առկա սպիտակ էջերը: Ուստի, հետազոտությունը կարելի է համարել կարևոր ներդրում պատմագիտության մեջ: Վերջինս թույլ է տալիս եզրահանգել, որ հայցորդ Գ. Նազարյանի «Միացյալ Հայաստանի հայկական, ամերիկյան ու բրիտանական նախագծերը Փարիզի խաղաղության վեհաժողովում և դրանց շուրջ տեղի ունեցած զարգացումները» Է.00.01. «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ թեկնածուական ատենախոսությունը համապատասխանում է գիտական՝ մասնագիտական թվանիշին և ԲՈԿ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսությանը ներկայացվող պահանջներին: Ատենախոսն արժանի է իր հայցած պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանին:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝

Ա.Վ. Նազարյան, պ.գ.թ., դոցենտ
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի
ավագ գիտաշխատող

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող Ա.Վ. Նազարյանի
ստորագրությունը հաստատում եմ՝

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի

գիտքարտուղար, պ.գ.թ., դոցենտ

Հ. Ղ. Մուրադյան